

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ ЯК САМОСТІЙНА НАУКОВА ДИСЦИПЛІНА В РОСІЙСЬКІЙ ПЕДАГОГІЦІ

У статті висвітлено передумови, становлення й особливості розвитку філософії освіти як самостійної наукової дисципліни в Росії. З'ясовано, що рівень і масштаби філософських розробок проблем освіти в Росії часто не відповідають сучасним умовам, а методи окремих наук (різних розділів педагогіки, а також соціології освіти, психології освіти, історії освіти та інших), що обмежуються дослідницьким інструментарієм окремої наукової методології, не досягають необхідного рівня узагальнення й глибини дослідження концептуальних питань, а часто навіть і питань прикладного характеру (наприклад, методичних). Встановлено, що на сьогодні в Російській Федерації склалася ситуація, коли думка прихильників філософії освіти як окремої галузі науки починає домінувати.

Ключові слова: педагогіка, філософія, освіта, філософія освіти, наукова дисципліна.

На межі ХХ–ХХІ ст., в умовах перманентних змін і визначних наукових досягнень, з'являється безліч різноманітних освітніх теорій і практик, іноді протилежних за спрямованістю і змістом та навіть конкуруючих між собою. За цих умов, навіть на високому академічному рівні, досить важко зрозуміти, які з них можна визнавати доречними, науково коректними й навіть практично допустимими, а які – ні, або такими, що їхні положення можна використовувати вибірково й частково. З суто наукової позиції можливо сформулювати як головне таке питання: а які з них вважати законними, тобто необхідними й достатніми з точки зору потреб функціонування й розвитку культури в цілому в ту чи іншу історичну епоху й у певному регіоні? Тому актуальним стає питання про природу їхнього одночасного співіснування, характер відносин і зв'язків, а також можливості сумісності й організаційної гармонізації існуючих відмінностей, а іноді й навпаки, протилежної спрямованості або, як мінімум, значної змістовної чи смислової відмінності.

Для розуміння й пояснення об'єктивної логіки розвитку освіти на тому чи іншому етапі, а також втілення відповідних освітніх теорій у практичну діяльність тих чи інших освітніх закладів необхідне глибоке занурення у вивчення сучасних педагогічних проблем, що уявляється можливим, перш за все, завдяки філософському, тобто найбільш загальному, найбільш суттєвому, найбільш широкому обґрунтуванню сутнісних характеристик освіти, що відображають її стан і можливості в конкретній соціокультурній ситуації, але й з певними перспективними міркуваннями прогностичного характеру.

Мета статті – розкриття особливостей формування філософії освіти як самостійної наукової дисципліни в Росії.

Зацікавлення філософським осмисленням педагогічних проблем має тривалу історію, адже ці науки (беремо саме науковий аспект історії педагогіки й історії філософії, оскільки значним компонентом і в першому, і в другому випадку є компонент світоглядний) пов'язані між собою однією загальною проблемою – проблемою вирішення, як відомо хрестоматійно ще зі спадщини Канта, яким треба бути, щоб бути людиною, і що самій людині це знати “надзвичайно важливо” [5]. Тому споконвічно майже всі педагогічні концепції народжувалися в лоні філософії, і філософія, у свою чергу, підживлювалася саме роздумами про людину й шляхи її вдосконалення, включаючи й, природно, питання та проблеми, які сьогодні однозначно є змістом предмета педагогічних міркувань і досліджень.

У вітчизняній універсально-довідковій літературі філософія освіти визначається як “галузь педагогічних знань, яка використовує підходи і знання методології, філософії, аксіології, історії, культурології для осмислення граничних основ освіти й педагогіки: місце і сенс освіти в культурному житті суспільства, розуміння людини та ідеал освіченості, зміст і особливості педагогічної діяльності, проектування шляхів побудови нової школи й педагогіки тощо” [6]. Проблеми освіти й виховання постійно були предметом дослідження у філософії, починаючи з античних часів (і сьогодні відомими є класичні твори, наприклад, видатних давньогрецьких мислителів Платона й Арістотеля, де питанням педагогіки приділено велику увагу), особливе ж значення вони набули в епоху Просвітництва XVII–XVIII ст. Як зазначає Л. Ваховський щодо західноєвропейської свідомості цієї доби, “напружена увага до педагогічних питань пояснюється впевненістю в можливості перетворення суспільства відповідно до природи людини, яку можна досягнути розумом, за допомогою виховання особливої породи людей, здатних на розумних началах організувати соціальне життя” [2]. Так з'явилася, а потім протягом уже XIX ст. все більше вкорінювалася думка щодо плідності застосування філософських принципів і підходів до теоретичного осмислення та практичного втілення в освіту.

Проте саме поняття “філософія освіти” стало вживатися лише наприкінці XIX – на початку XX ст. у працях А. Фогеля (“Філософські основи педагогії”, 1892 р.), П. Наторпа (“Філософія як основа педагогіки”, 1910 р.), Дж. Дьюї (“Вступ до філософії виховання”, 1916 р.), С. Гессена (“Основи педагогіки. Вступ до прикладної філософії”, 1923 р.). Як самостійний науковий напрям, філософія освіти почала формуватися значно пізніше, у 40-х рр. XX ст. у Колумбійському університеті було створено товариство, метою якого було дослідження філософських проблем освіти, налагодження співробітництва між філософами, які цікавилися питаннями освіти, та теоретиками педагогіки, а потім відбулося конституювання філософії освіти як окремої галузі знань, коли в 60-ті рр. XX ст. у провідних університетах Великої Британії та Сполучених Штатів Америки було створено перші спеціальні кафедри філософії освіти й навіть запроваджено ступінь доктора наук з цієї спеціальності. Отже, філософія освіти отримує свій окремий та

особливий науковий статус уже юридично, відтоді ж розпочинаються інтенсивні дослідження педагогічних проблем у предметному полі щойно сформованої науки.

Активне наукове розроблення проблем філософії освіти в Росії та в інших пострадянських державах було розпочато в 90-х рр. ХХ ст. після того, як педагогічну науку й практику було позбавлено ідеологічного тиску попередніх часів і це в цілому “сприяло формуванню нового педагогічного мислення та створило ситуацію методологічної різноманітності” [2]. Сучасний російський спеціаліст з філософії освіти О. Долженко таку хронологічну межу спеціально доводить, аргументуючи це переходом від стану вивчення окремих філософських проблем освіти (до яких, на його погляд, філософія освіти не може бути зведеною) до формування досить конкретного предметного поля філософії освіти як уже специфічної сфери знань у системі взаємодії суб’єктів при передачі соціального досвіду [4]. У зв’язку з цим, використовуючи категоріальний апарат синергетики, російський дослідник В. В’ялих зазначає, що в такій непростій ситуації атрактором подальшої суспільної еволюції може бути така структура, що, по-перше, спирається на глибокі ментальні шари життєдіяльності суспільства та, по-друге, сприяє духовно-практичній самоідентифікації Росії і вибору свого власного образу та своєї долі у світових контурах буття. Таким атрактором учений називає освітню систему Росії, що потребує переставлення основних пріоритетів: духовного перед бездуховним (але вигідним), конкретно-ідеального перед абстрактно-матеріальним, цілісно-інтуїтивного перед приватно-емпіричним, що потребує проведення ментально-освітньої реформи [4]. Інша дослідниця, у якій напрям осмислення філософсько-освітніх проблем можна кваліфікувати як культурологічний або соціокультурний, Т. Арташкіна, робить досить прискіпливий огляд сучасного дискурсу в російській філософії освіти, у результаті чого доходить висновку, що, незважаючи на різноманітність тлумачень, думок і визначень, у всіх позиціях та точках зору споглядається “загальна закономірність: усі дослідження і публікації присвячено обговоренню соціальних явищ, що існують, і які безпосередньо впливають на педагогічний процес і педагогічну діяльність” [1].

Отже, на початку 90-х рр. ХХ ст. у Росії починають активно обговорювати загальні соціокультурні, економічні, політичні проблеми країни, що призвело до появи великої кількості наукових дискусій і праць, присвячених осмисленню сутності і призначення освітньої системи як способу їх вирішення. Проводяться конференції, “круглі столи”, на яких учені вивчають питання підтримки національної системи освіти як стратегічно важливої сфери життя суспільства, що визначає процвітання, безпеку й майбутнє країни. Багато хто висловлює думки стосовно факту об’єктивного підвищення соціальної цінності освіти, яка ставиться навіть вище, ніж цінність науки, що домінує в інтелектуальному й творчому житті сучасної людини, а роль освіти досягає значення головного фактора розвитку й посилення інтелектуального потенціалу нації, її самостійності й міжнародної конкурентоспроможності [8]. Усі ці по-

зиції і проблеми висвітлювалися з точки зору як педагогіки, так і філософії, історії, культурології, соціології, психології, економіки, політології тощо. Їхньою методологічною та інформаційною базою все більше стають ідеї і концепції філософії освіти як галузі філософського знання, предмета соціально-гуманітарних наук і реальної педагогічної практики, що стала актуальною завдяки піднесенню значення загальносвітоглядних і, відповідно, методологічних основ як традиційних наук (тобто таких, що склалися в новий час і набули загального визнання завдяки своїм очевидним досягненням і спроможності вирішувати нагальні проблеми людства), так і наук, що набули самостійного статусу приблизно в останнє століття (новітній час, коли значення науки, що неймовірно зросло, відбиває такий красномовний факт, що сама професія науковця фактично вже стала масовою).

Але при цьому було з'ясовано, що рівень і масштаби філософських розробок проблем освіти в Росії часто не відповідають сучасним умовам, а методи окремих наук (різних розділів педагогіки, а також соціології освіти, психології освіти, історії освіти та інших), що обмежуються дослідницьким інструментарієм окремої наукової методології, не досягають необхідного рівня узагальнення й глибини дослідження концептуальних питань, а часто навіть і питань прикладного характеру (наприклад, методичних). Це стало однією з головних причин обґрунтування філософії освіти як самостійного наукового напрямку, здатного окреслити шляхи виходу з ситуації, що в умовах посттоталітарних трансформацій виглядала надто складною, а іноді навіть незрозумілою.

Таке загальне становище природним чином породило багато трактовок щодо сутності, призначення і головних напрямів самої філософії освіти. Слід зазначити, що разом із прихильниками цієї науки, що почала формуватися і конституюватися як уже окрема галузь знання, досить сильно визначилися його критики й супротивники, які наполягали на тому, що педагогіка сама повинна вирішувати всі питання освіти в межах методологічних питань теорії педагогіки або загальної педагогіки. Так, наприклад, Г. Філонов стверджує: “Філософії освіти як галузі наукових знань узагалі не існує, а дослідженню підлягають актуальні філософські проблеми теоретичної педагогіки й усієї сфери освіти” [7]. Відомий учений-педагог В. Краєвський зазначає, що якщо виключити з проблематики питання, що їх поєднують у зарубіжній традиції з поняттям “філософія освіти”, які не стосуються ані педагогіки, ані освіти, залишиться лише те, що в педагогічній науці розподіляється за різними її галузями й дисциплінами: методологія й історія педагогіки, дидактика, методика, теорія виховання. Інший також досить відомий російський педагог Б. Вульфсон підкреслює, що необхідно протистояти тенденціям неправомірного розширення меж філософії освіти та її проникнення на “чужу територію” [3]. В. Кумарін вважає філософію освіти тією самою теорією освіти або педагогікою і з цього положення доходить висновку, який він формулює так: “поміняти себе на себе неможливо”. М. Фішер взагалі говорить про те, що філософії освіти відводять роль “служанки” чи то політи-

ків, чи то управлінців, чи то прагматиків від науки, тому що від неї чекають конкретної користі, безпосереднього результату, чіткої відповіді на запитання, що постають і потребують “практичної значущості” [9]. І це далеко не повний перелік думок та висловлювань критиків і супротивників філософії освіти як окремої та самостійної галузі знань.

Висновки. Утім, можемо констатувати, що на сьогодні в Російській Федерації склалася ситуація, коли думка прихильників філософії освіти як окремої галузі науки починає домінувати. Основною їхньою аргументацією є те, що філософське осмислення певної окремої сфери діяльності, причому будь-якої діяльності, в межах філософського знання, як правило, відбувалося протягом існування самої філософії. З цієї точки зору можна виокремлювати найзагальніші питання світоглядного характеру, що стосуються освіти та виховання, майже в кожного видатного мислителя-філософа. У різні часи та з різною мірою інтенсивності виокремлювалися та предметно конститувалися найбільш важливі, найзагальніші, тобто філософські, проблеми тієї чи іншої сфери діяльності або галузі знань, що, як правило, виходили на авангардні позиції в розвитку людської культури, або їх так мислили, тобто змогли надати їм такого значення. Сьогодні ні в кого не викликає сумніву чи то заперечення філософія історії, філософія культури, філософія релігії, філософія права, філософія політики, філософія науки, філософія математики, філософія техніки тощо.

Список використаної літератури

1. Арташкина Т.А. Образование как социокультурный институт / Т.А. Арташкина // Философия образования. – 2005. – № 3 (14). – С. 142–147.
2. Ваховский Л.Ц. Западноевропейская философия воспитания эпохи Просвещения : монография / Л.Ц. Ваховский. – Луганск : Альма матер, 2000. – 292 с.
3. Вульфсон Б.Л. Мировое образовательное пространство на рубеже XX и XXI вв. / Б.Л. Вульфсон // Педагогика. – 2002. – № 10. – С. 3–14.
4. Долженко О.В. Очерки по философии образования : учеб. пособ. / О.В. Долженко. – М. : Промо-Медия, 1995. – 240 с.
5. Кант И. Наблюдения над чувством прекрасного и возвышенного / И. Кант // Соч. : в 6 т. – М. : Мысль, 1964. – Т. 2. – С. 178–265.
6. Педагогика: педагогическая теория, системы, технология : учебник для студ. высших и средних учебных заведений / [под ред. С.А. Смирнова]. – 3-е изд. – М. : Академия, 1999. – 512 с.
7. Филонов Г.Н. Учение К. Маркса и проблемы современной теории и практики воспитания / Г.Н. Филонов // Советская педагогика. – 1983. – № 5. – С. 3–13.
8. Философия образования: состояние, проблемы и перспективы (материалы заочного “круглого стола”) // Вопросы философии. – 1995. – № II. – С. 3–34.
9. Фишер М.И. Образование в России: философия, идеология, политика / М.И. Фишер // Педагогика. – 1994. – № 6. – С. 17–23.
10. Філософський енциклопедичний словник / [під ред. В.І. Шинкарук]. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.
11. Фогель А. Философские основания педагогики / А. Фогель. – Митава, 1892. – 134 с.

Стаття надійшла до редакції 21.07.2013.

Будаговская Е.И. Философия образования как самостоятельная научная дисциплина в российской педагогике

В статье исследованы предпосылки, становление и особенности развития философии образования как самостоятельной научной дисциплины в России. Установлено, что уровень и масштабы философских разработок проблем образования в России часто не соответствуют современным условиям, а методы отдельных наук (разных разделов педагогики, а также социологии образования, психологии образования, истории образования и других), которые ограничиваются исследовательским инструментарием отдельной научной методологии, не достигают необходимого уровня обобщения и глубины исследования концептуальных вопросов, а зачастую и даже вопросов прикладного характера. Установлено, что на сегодняшний день в Российской Федерации сложилась ситуация, когда мысль приверженцев философии образования становится преобладающей и начинает доминировать.

Ключевые слова: педагогика, философия, образование, философия образования, научная дисциплина.

Budagovska O. Philosophy of education as an independent scientific discipline in Russian pedagogy

The backgrounds, becoming and special features of development of the philosophy of education as an independent scientific discipline is determined in the article. It is founded that in XX–XXI centuries in the circumstances of permanent changes and prominent scientific researches many of different educational theories that sometimes opposite in their direction and content and even compete appear. For understanding and explanation the objective logic's of education development on certain period and also incarnation of appropriate educational theories into practical activity of certain educative institutions the deep involving into researching of modern pedagogical problems that is possible first of all because of philosophic grounding of main characteristic features of education that display its state and possibilities in concrete social cultural situation but with certain prognostic character considerations. It is proved that almost all of the pedagogical conceptions appeared inside philosophy and philosophy itself fed with considering about a human and its ways of self improving including questions and problems that today are the content subject of pedagogical researches. It is underlined that active scientific research of pedagogical problems of philosophy of education in Russia and other post-soviet countries started in 90-th years of XX century after deprivation of ideological pressure of previous years and this in the whole promoted new pedagogical thinking and created a situation of methodological diversity. It is founded out that the level and scale of philosophic investigations of philosophic problems of education in Russia often don't respond to modern conditions and methods of several sciences (different fields of pedagogic and sociology of education, psychology of education, history of education and others) that are limited by researching instrumental of certain scientific methodology, don't reach required level of generalization and depth of investigation of conceptual questions and often even questions of applied character. It is argued that it was one the main causes of philosophy of education justification as independent scientific direction that can define ways out of situation that was very complex in post totalitarian transformations conditions. It is find out that today in Russian Federation it is a situation when the thought of philosophy of education adherents becomes prevailing and starts dominate. Philosophic comprehension of concrete separate scope and any scope in terms of philosophic knowledge as a rule took place during philosophy existence.

Key words: pedagogy, philosophy, education, philosophy of education, scientific discipline.